

บทที่ ๔

วิเคราะห์คตินิยมที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดดุสิตาราม

คตินิยม คือ ธรรมเนียมปฏิบัติอันเป็นหลักสำหรับดำเนินชีวิตของแต่ละบุคคลให้ถูกต้องและเหมาะสม เพื่อใช้ในการสอนตนเองไม่ให้เผลอออกนอกทาง

ผู้วิจัยจะศึกษาคตินิยมต่าง ๆ ที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดดุสิตารามที่มีต่อสังคมไทย คตินิยมที่ผู้วิจัยจะนำมาศึกษาในบทนี้ มีดังต่อไปนี้

๔.๑ คตินิยมจากภาพเทพชุมนุม คือ ธรรมเป็นโลกบาล ๒ มหากุศล ๘

การวิจัยศึกษาวิเคราะห์ภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดดุสิตาราม ผู้วิจัยจะได้ศึกษาวิเคราะห์ภาพเทพชุมนุมจากฝาผนังด้านซ้ายและด้านขวาของพระประธานตอนบนเป็นภาพวิทยากร ภาพเทพชุมนุม สลักกับพุดดอกไม้ซ้อนกัน ๓ ชั้น ๆ ละ ๒๘ องค์ เทพแต่ละองค์มีมือถือดอกไม้นับระดับอาภรณ์สวยงาม

ภาพเทพชุมนุม เทพหรือเทวภูมิ เป็นภูมิที่มีความสุข ความเพลิดเพลินในกามคุณ ๕ ความสุขในมนุษย์ภูมิและเทวภูมิต่างกันมาก พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสไว้ในวิคกสูตร อังคุตตรนิกาย อัฐกนิบาตว่า ราชสมบัติของมนุษย์เปรียบสมบัติของคนกำพร้า เทวภูมิไม่มีความแก่มีแต่ความหนุ่มสาว มีอาหาร วิมาน เป็นทิพย์เป็นอภิสมาณกาย เป็นโอปปาติกกำเนิด พวกมนุษย์บางพวกทำบุญให้ทาน รักษาศีล ต่างปรารถนาเกิดในเทวภูมิ^{*}

คตินิยม คือ หิริ และโอตตปปะ เป็นธรรมคุ้มครองโลกหรือ ธรรมเป็นโลกบาล ๒ เป็นเส้นกั้นพรมแดนระหว่างมนุษย์กับสัตว์บางแห่งเรียกว่าเทวธรรม คือ ธรรมทำให้นุคคลเป็นเทวดา บางแห่งเรียกว่า สุกกธรรม คือ ธรรมอันขาวสะอาด เป็นอุบาสกอุบาสิกาสะอาด เพราะมีสุกกธรรม

มหากุศลจิต เป็นจิตไม่มีโทษให้ผล คือ ความสุขส่งผลให้เกิดในมนุษย์และเทวดา (ปฏิสนธิกาล) ได้รับแต่อารมณ์ดี ๆ (ปวัตติกาล)

ปัญญาอันประกอบด้วย มหากุศลจิต ทำให้มีความเห็นชอบ เป็นกัมมัสสกตาปัญญา และ วิปัสสนาปัญญา รู้ว่าสัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน เช่นชาตินี้เกิดเป็นมนุษย์ แต่ชาติหน้า

* ทวี สุขสมโภชน์, สุกตภูมิ, (กรุงเทพมหานคร: อภิธรรมโชติกวิทาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๗ (เอกสารประกอบการเรียนอภิธรรมทางไปรษณีย์).

อาจตกไปในอบายภูมิ เวียนเกิดเวียนตายไม่สิ้นสุด ดังนั้นขณะทำบุญให้ทานรักษาศีล เจริญภาวนา มีจิตเป็นมหากุศลจะได้ตั้งเจตนาลด ละ ทำลายกิเลสให้พ้นจากการเวียนเกิดเวียนตาย^๒

ดังนั้นการทำบุญกุศลทุกครั้งต้องวางใจให้ถูกต้องว่า ทำเพื่อ ลด ละ ทำลายกิเลส ทำให้การบำเพ็ญกุศลมีผลมากมีอานิสงส์มาก ทำให้พ้นจากทุกข์ในที่สุด อันเป็นจุดหมายสูงสุดทางพระพุทธศาสนา

จิตรกรรมฝาผนังภาพเทพชุมนุมในพระอุโบสถวัดคูสิดาราม ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นคติธรรมเตือนใจของผู้พบเห็นเกิดศรัทธาระลึกถึงคุณของเทวดา เป็น เทวดานุสสติ ประกอบด้วยคุณธรรม คือ หิริโอตตปปะ ธรรมคุ้มครองโลก คือ หมู่อัตถ์ ให้ทำความดี มีให้ทาน รักษาศีล มีจิตเป็นมหากุศล ตั้งเจตนา ลด ละ ทำลายกิเลส ทำให้การบำเพ็ญกุศลมีผลมาก มีอานิสงส์มาก และพ้นจากทุกข์ในที่สุด

๔.๒ คติธรรมจากภาพพุทธประวัติ คือ กุศลกรรมบถ ๑๐ โขชนงค์ ๗

การวิจัยศึกษาวิเคราะห์ภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดคูสิดาราม ผู้วิจัยศึกษาวิเคราะห์ภาพจิตรกรรมพุทธประวัติ เป็นภาพประวัติความเป็นมาของพระพุทธเจ้า ตั้งแต่ต้นคตินิเทศบุตรลงมาเป็นเจ้าชายสิทธัตถะตรัสรู้พระราชนิเวศน์ของพระเจ้าสุทโธทนะ และพระนางสิริมหามายาแห่งแคว้นสักกะ ทรงเบื่อหน่ายราชสมบัติเสด็จออกบรรพชา บำเพ็ญทุกขกิริยา ๖ ปี ได้ตรัสรู้อนัตตธรรมมาสัมโพธิญาณจึงได้พระนามว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เทียบแสดงธรรมประกาศพระพุทธศาสนา ๔๕ พรรษาแล้ว เสด็จปรินิพพาน ณ ป่าไม้สาละ ใกล้กรุงกุสินารา^๓ ประมวลคำสั่งสอนของพระองค์ลงในโอวาท ๓ ประการ คือ ๑ ไม่ทำความชั่วทั้งปวง ๒ ประกอบสุจริตคือประพฤติชอบด้วยกาย วาจา ใจ ๓ ทำใจของตนให้หมดจดจากเรื่องเศร้าหมองมีโลก โกรธ หลงเป็นต้น^๔

กุศลกรรมบถ ๑๐ คือ กายกรรม ๓ วจีกรรม ๔ และมโนกรรม ๓ โขชนงค์ ๗ คือ สติสัมโพชนงค์ ๒ ธรรมวิชัยสัมโพชนงค์ ๓ วิริยะสัมโพชนงค์ ๔ ปีติ ๕ ปีตัสสัทธิ ๖

^๒ วิศิษฐ์ ชัยสุวรรณ, หนังสืออภิธรรม, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๓-๑๔ (เอกสารประกอบการเรียนอภิธรรมทางไปรษณีย์).

^๓ กรมสมเด็จพระปรมาธิบดีชิโนรส, ปฐมสมโพธิกถา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พานิชสุกผล, ม.ป.ป.), หน้า ๓๑.

^๔ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๓๗๕.

สมาธิ ๗ อุเบกขา ผู้วิจัยเห็นว่าภาพจิตรกรรมพุทธประวัติ สะท้อนให้เห็นคตินิยม คือกุศลกรรมบถ ๑๐ และโพชฌงค์ ๗ เป็นพระธรรมคือ คำสั่งสอนที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้ว ผู้ปฏิบัติพึงเห็นเองไม่กำหนดด้วยกาลเวลา ควรเรียกให้มาดู ควรน้อมเข้ามาในตน เป็นของอันวิญญูชนพึงรู้เฉพาะตน^๕

กุศลกรรมบถ ๑๐ ก็ดี โพชฌงค์ ๗ เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ที่ดี เป็นโอวาทของพระพุทธเจ้า คือ การประกอบความดี การประกอบกรรมดี การประพฤติสุจริต ทางกาย วาจา ใจ มีผลเป็นความสุขแก่ตนเอง ไม่เดือดร้อน คนอื่นก็ไม่เดือดร้อนในโลกนี้ หลังจากตายไปแล้วบังเกิดในสุคติ

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลาย เราเห็นเหล่าสัตว์ทั้งหลายที่ประกอบด้วยสุจริตด้วยกาย วาจา ใจ ไม่กล่าวร้ายพระอริยะ มีความเห็นชอบ และชักชวนผู้อื่นให้ทำตามที่ดีเห็นชอบ หลังจากตายแล้วเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์^๖

๔.๓ คติธรรมจากภาพมารผจญ คือ บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ บารมี ๑๐

ผู้วิจัยจะได้ศึกษาวิเคราะห์ภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดคูสิดารามจากภาพมารผจญ ดังนี้

คำผจญ หรือผจญ ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๒ หมายถึง ความพยายามต่อสู้ พยายามเอาชนะมาร ผจญความทุกข์ยาก ผจญอุปสรรค ผจญภัย ออกไปเสี่ยงสู้ภัยอันตราย^๗

จากการศึกษาวิเคราะห์ จิตรกรรมฝาผนัง ภาพมารผจญในพระอุโบสถวัดคูสิดาราม สอดคล้องกับคตินิยม คือ บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ และคตินิยมบารมี ๑๐ ประการ ซึ่งพระมหากษัตริย์เคยบำเพ็ญมาและตั้งสัจจาธิษฐานให้พระแม่ธรณีช่วยปราบพญามารพร้อมบริวารให้พ่ายแพ้ไป

คำว่า มาร คือ สิ่งที่น่าบุคคลให้ตายจากคุณความดี หรือจากผลที่หมายอันประเสริฐมี ๕ คือ กิเลสมาร ๒ ขันธ์มาร ๓ อภิสังขารมาร ๔ เทวปุตมาร และ ๕ มัจจุมาร^๘

^๕ พระศาสนโสภณ (แจ่ม จตุตสฺสโล), สวดมนต์แปล, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาเมฆราชวิทยาลัย, ๒๕๑๓), หน้า ๒๔.

^๖ พุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๓๑/๔๒๘.

^๗ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์, ๒๕๕๖), หน้า ๗๒๕.

พระมหานุรุธทรงชนะมาร คือ กิเลสเป็นต้น ด้วยทานบารมี และเป็นประธาน มีฝ่ายบุรุษโยธาทหารของพระองค์ ๗ จำพวก คือ ศรัทธา พละ วิริย พละ สติ พละ สมาธิ พละ ปัญญา พละ หิริ พละ และโอตตปฺป พละ เป็นเสมือนฉัพพรรณรังสี แผ่ชานออกจากกายของพระมหานุรุธ พระบาททั้งสอง คือ วิริยบารมี ซึ่งมีความแข็งแรงเหยียบพื้นปฐพี คือ ศีลบารมี แผ่เมตตาบารมี แก่พญามารและเสนามาร ไม่มีความโกรธ เสมือนมารดา บิดาเห็นบุตรมากราบแทบพระบาท พระมหานุรุธบำเพ็ญบารมี ๓๐ ประการ ล้นเวลา ๔ อสงไขย แสนมหากัลป์ ต่อสู้เอาชนะพญามารและเสนามารให้พ่ายแพ้ไป^๔

มาร คือ กิเลส กิเลส ชื่อว่ามาร เพราะเข้าครอบงำจิต ขัดขวางไม่ให้ทำความดี ล้างผลาญทำบุคคลให้ถึงความพินาศ มีต้นเหตุมาจาก ๓ ประการ คือ ๑ โลก ความโลภ ๒ โทสะ ประทุษร้าย ๓ โมหะ ความหลง กิเลสทั้ง ๓ มีความชั่วร้ายทารุณเป็นพญามาร

มารทั้งหลาย กิเลสมาร กิเลสเป็นเหตุให้ใคร่ให้อยากได้ คือ ตัณหา ราคะ ความกำหนัดยินดี อรติ ความชิงชังเกลียด ล้างผลาญความดีให้กระทำทุจริต ความเจ็บ ความโศกเศร้า เสียใจ กามคุณ ๕ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โสภณูปะ น่าพอใจ เป็นบ่วงแห่งมารและเสนามารที่มีมือถืออาวุธ พระมหานุรุธทรงมีชัยชนะมารและเสนามารด้วยความดี คือ บุญ กุศล ที่ท่านบำเพ็ญบารมีเมตตา คือ บุญกิริยาวัตถุ หลักแห่งการทำบุญ ที่เรียกว่า บุญกิริยาวัตถุ โดยพิสดารมี ๑๐ แต่ว่าโดยย่อมี ๓ ประการ ซึ่งผู้วิจัยศึกษาวิเคราะห์ว่าเป็นคติธรรมให้เห็นภาพจิตรกรรม มารผจญ พระมหานุรุธทรงชนะหมู่มาร คือ โลภะ ความอยากได้ ด้วยทาน การบริจาค ทรงชนะมาร คือ โทสะ ความประทุษร้ายด้วยการบำเพ็ญศีล ทรงชนะมารคือ โมหะ ด้วยการเจริญภาวนา ผู้หวังประโยชน์และความสุขควรฝึกฝนบำเพ็ญบุญเท่านั้น

พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสเหตุแห่งความสุขเอาไว้ในขุททกชาดก อิติวุตตกว่า ภิกษุทั้งหลาย ผู้หวังประโยชน์สุข ควรฝึกฝนบำเพ็ญบุญนี้เท่านั้น เพื่อผลอันเลิศติดต่อกันไปมีความสุขเป็นกำไร คือ การบำเพ็ญทาน ประพฤติธรรมสม่ำเสมอ และเจริญเมตตาภาวนา

^๔ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๗๓.

^๕ กรมสมเด็จพระปรเมนทรมหาวชิราวุธ, ปฐมสมโพธิกถา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พานิชสุกผล, ม.ป.ป.), หน้า ๑๔๒.

บัณฑิตนั้นครั้งเจริญธรรม ๓ ประการนี้ เป็นเหตุให้เกิดสุข ดังกล่าวนี้ ย่อมเข้าถึงโลกที่มีความสุข ปราศจาก ความเบียดเบียนกัน^{๑๑}

๔.๔ คติธรรมจากจิตรกรรมฝาผนังภาพนรก คือ อกุศลกรรมบถ ๑๐ อบายมุข ๖

จากการศึกษาภาพจิตรกรรมนรกภูมิ อันเป็นส่วนหนึ่งของภาพจิตรกรรมไตรภูมิผนังด้านหลังพระประธานนั้น เป็นภาพที่สอดคล้องกับคติธรรมอกุศลกรรมบถ ๑๐ และอบายมุข ๖ มีรายละเอียดดังนี้

สัตว์ในนรกเป็นอุปปาติโกนิ อยู่เป็นทุกข์ในนรก ลำบากใจ เพราะทำบาปด้วยใจ โหดร้าย ไม่รักพี่น้อง ห้ามปรามคนทำบุญทำทาน ตระหนี่ เป็นต้น

อกุศลกรรมบถ ๑๐ หรือทุจริต การทำชั่วทางกาย วาจา และทางใจ หลังจากตายแล้วไปเกิดในนรก พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสเอาไว้ในทุจริตสูตรว่า

บุคคลมีปัญญาราม ทำทุจริต คือ กายทุจริต วาจาทุจริต มโนทุจริต และกระทำอกุศลอื่น ๆ ซึ่งประกอบด้วยโทษไว้ตลอด ไม่ทำกุศลกรรมไว้เลย ทำแต่อกุศลกรรมไว้มาก หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในนรก^{๑๒}

คติธรรม อบายมุข ๖ ที่ผู้วิจัยเห็นว่าสอดคล้องกับภาพจิตรกรรมนรกนั้น

คำว่า อบายมุข คือ ช่องทางของความเสื่อม เหตุย่อหย่อนแห่งโทษภัย^{๑๓}

จากการศึกษาภาพจิตรกรรมนรกภูมิดูน่ากลัว น่าสยดสยอง สัตว์นรกได้รับทุกข์ทรมานเพราะผลกรรมชั่ว สัตว์นรกเหล่านั้น ต่างยกมือไหว้ขอส่วนบุญจากพระมาลัยที่ไปเที่ยวเมืองนรก ลักษณะพระมาลัยกับรัศมีรอบกายเป็นกนกเขียนไว้อย่างวิจิตรบรรจง เปรียบให้เห็นระหว่างความดีกับความชั่วได้อย่างดี ผู้ทำกรรมดีย่อมได้รับผลดี ทำกรรมชั่วย่อมได้รับผลชั่ว

พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสพระคาถานีเอาไว้ในสังยุตตนิกาย สคาถวรรค ว่า

ยาทิสํ วปเต พิชํ ตาทิสํ ลภเต ผลํ

กถุยานการี กถุยานํ ปาปการี จ ปาปกัม^{๑๔}

บุคคลหว่านพืชเช่นใด ย่อมได้ผลเช่นนั้น ผู้ทำกรรมดีย่อมได้ดี ผู้ทำกรรมชั่วย่อมได้ชั่ว

^{๑๑} พ.อิตติ. (ไทย) ๒๕/๖๐/๔๑๕.

^{๑๑} พ.อิตติ. (ไทย) ๒๕/๖๔/๔๒๐.

^{๑๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๑๕.

^{๑๓} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๓๓๓.

จากพุทธภาษิตนี้รับรองผลแห่งกรรมของสัตว์ได้ชัดเจนเหมือนบุคคลที่ประพฤติ
อกุศลกรรมบถ คือทำทุจริตทางกาย ทางวาจาทางใจ ดำเนินชีวิตตามทางแห่งความเสื่อม ความ
หายนะ ย่อมเสื่อมจากโภคทรัพย์ คนเกียจคร้านทำงานจะหาทรัพย์ได้อย่างไร เป็นนักเลงสุรา
ต้องหาเงินซื้อสุรามาดื่ม เมื่อหาทรัพย์ไม่ได้ก็เที่ยวไปคบเพื่อนชั่วก็เป็นคนชั่วตาม สมคำโบราณ
ว่า คบคนเช่นไรก็เป็นเหมือนคนเช่นนั้น

บุคคลเช่นที่กล่าวมา เชื่อว่าประมาทเพราะไม่ทำที่พึงแก่ตน ฉะนั้น บัณฑิตผู้หวัง
ประโยชน์สุข ควรฝึกฝนบำเพ็ญบุญที่ให้ผลติดต่อกันมีสุขเป็นกำไร ควรประพฤติธรรมสม่ำเสมอ
และเจริญเมตตาภาวนา บัณฑิตควรเจริญธรรม ๓ ประการนี้ ย่อมเข้าถึงโลกที่มีความสุข
ปราศจากการเบียดเบียนกัน^{๔๔}

๔.๕ คติธรรมจากภาพเขียนสมุทรโฆษชาดก คือ สังคหวัตถุ ๔ ขรรวาสธรรม ๔

จากการศึกษาภาพเขียนสมุทรโฆษชาดกในกรอบไม้สลักมิดทอง และจากเรื่อง
สมุทรโฆษชาดกประกอบเป็นเรื่องเกี่ยวกับความรักระหว่างหญิงชาย การปกครองบ้านเมือง ซึ่ง
ผู้ปกครองที่ดีมีคุณธรรม คือ พรหมวิหาร แล้วยังผูกยึดน้ำใจของประชาชนด้วยการช่วยเหลือ
สงเคราะห์สิ่งของ และถ้อยคำเรียกว่า สังคหวัตถุ ๘ และขรรวาส ๔ เป็นคติธรรมเครื่องดำเนิน
ชีวิตเป็นเสมือนกรอบไม้สลักปิดทองประกอบภาพจิตรกรรมนั้น

การสงเคราะห์บิดาสงเคราะห์บุตรธิดา ผู้วิจัยเห็นว่า พระเจ้าสิริสีหะนรคุต สละ
ทรัพย์ เพื่อสร้างศาลเทพารักษ์ไว้กลางเมือง เพื่อให้พระธิดานามว่า วินทุมวดี ได้เคารพบูชาบน
ต่อเทพารักษ์ให้ได้พระสมุทรโฆษมาเป็นภักดา ภายหลังพระธิดาก็ได้สมความปรารถนา

จากการวิจัยศึกษาคติธรรม คือขรรวาสธรรม จากภาพเขียนสมุทรโฆษชาดกและเนื้อ
เรื่องประกอบแล้ว ผู้วิจัยพบว่า พระนางวินทุมวดีกับพระสมุทรโฆษ มีความซื่อสัตย์อดทนและ
เสียสละ ในครั้งที่พระสมุทรโฆษกับพระนางวินทุมวดีพลัดจากกันกลางน้ำ พอนางวินทุมวดีขึ้นฝั่ง
เมืองมัทราสได้สละทรัพย์ที่ติดตัวมาสร้างศาลาเป็นที่อาศัยสมณะชี และให้เขียนภาพจิตรกรรม
เรื่องของพระนางตั้งแต่การวิวาห์มงคลที่ศาลาเทพารักษ์จนถึงสองกษัตริย์พลัดพรากกัน และรอ
คอยพบพระสมุทรโฆษด้วยความซื่อสัตย์ภักดี^{๔๕} ภายหลังพระสมุทรโฆษได้รับความช่วยเหลือ

^{๔๔} พุ. อิติ. (ไทย) ๒๕/๖๐/๔๑๕.

^{๔๕} เสาวนิต, พระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, (กรุงเทพมหานคร :
คณะวัดพระเชตุพน, ๒๕๔๖), หน้า ๑๔๐.

จากนางมณีเมขลาและพระอินทร์บังคับให้พระยาธรรมาพระขรรค์ไปคืนให้พระสมุทรโหมะและพระนางพินทุมดี ในที่สุดได้พบกันและกลับไปครองเมืองทั้งสองอย่างมีความสุข

๔.๖ สรุปความ

ภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดคูสิดารามเป็นมรดกทางวัฒนธรรมเป็นสมบัติของคนไทยทุกคน ควรรักษาและอนุรักษ์ไว้เพื่อให้ชนรุ่นหลังได้ศึกษาให้เห็นคุณค่าของมรดกของไทยทุกคน เพราะภาพจิตรกรรมไม่เพียงแต่ประดับฝาผนังให้สวยงามเท่านั้น ยังสอดแทรกเหตุการณ์ คติธรรมวิถีชีวิตสังคมในสมัยนั้น ๆ ด้วย